

BORSODI CSABA

Dr. habil. ny. tsz. egyetemi docens
Eötvös Loránd Tudományegyetem
csababorsodi66@gmail.com

SZÖGI LÁSZLÓ

Dr. habil. c. egyetemi tanár
Eötvös Loránd Tudományegyetem
dr.szogi.laszlo@gmail.com

A HITTUDOMÁNYI KAR HELYZETE A PESTI EGYETEMEN A 18–20. SZÁZADBAN ÉS LEVÁLASZTÁSA 1950-BEN

A cikkben bemutatjuk a Budapesti Tudományegyetem keretében 1635 és 1950 között létezett római katolikus Hittudományi Kar működésével kapcsolatos vitákat és változásokat a felvilágosodástól 1950-ig. A 18. század végén II. József király a papképzést kívánta központosítani és generális szemináriumokat hozott létre. Ekkoriban 15 évig szünetelt a Kar működése. 1848-ban kezdődött meg a polgári átalakulás Magyarországon, majd a szabadságharc leverése után 1867-ben alakult meg a független magyar kormány. Ekkoriban az egyetem állami vagy katolikus jellegéről folyt vita, illetve arról, ha marad teológiai fakultás az egyetemen, akkor hány felekezet számára kell ilyet létesíteni. Az első világháborúig végül nem változott az egyetem szervezete. A 20. század elején a szocialista és liberális erők részéről komoly támadások érték az egyházat és a rövid ideig hatalomra jutott kommunisták 1919-ben felszabták a Hittudományi Fakultást, de a Tanácsköztársaság bukása miatt ez nem valósult meg. 1945 után az egyház előbb egy önálló Katolikus Egyetemet akart alapítani, de ez a terve is megghiúsult, mert az újra hatalomra került kommunisták minden téren vissza kívánták szorítani az egyházak befolyását. 1950 nyarán végleg elcsatolták az Egyetemtől a Teológiai kart, amely a továbbiakban önálló Hittudományi Akadémiaként működött. Tanulmányunkban ezt a folyamatot mutatjuk be eredeti levéltári források felhasználásával.

Kulcsszavak: teológiai kar, szervezeti kérdések, egyházpolitika, felsőoktatás-politika, Budapesti Tudományegyetem

THE SITUATION OF THE FACULTY OF THEOLOGY AT THE UNIVERSITY OF BUDAPEST BETWEEN 1635 AND 1950 AND ITS SEPARATION IN 1950. The article describes the debates and changes surrounding the operation of the Roman Catholic Faculty of Theology, which existed between 1635 and 1950 at the University of Budapest, from the Enlightenment to 1950. At the end of the 18th century, King Joseph II wanted to centralize priest training and established general seminars. At that time, the Faculty was inactive for 15 years. The civil transformation began in Hungary in 1848, and after the defeat of the war of independence, an independent Hungarian government was formed in 1867. At that time, there was debate about whether the university

Beérkezett 2025. 04. 15.

Közlésre elfogadva 2025. 05. 15.

Copyright GERUNDIUM

should be state-run or Catholic, and if a theological faculty were to remain at the university, how many denominations it should be established for. At the beginning of the 20th century, socialist and liberal forces launched serious attacks on the church, and in 1919, the communists, who had briefly come to power, dissolved the Faculty of Theology, but this did not come to fruition due to the fall of the Soviet Republic. After 1945, the church first wanted to establish an independent Catholic university, but this plan also failed, because the communists, who had regained power, wanted to curb the influence of the churches in all areas. In the summer of 1950, the Faculty of Theology was finally separated from the University and continued to operate as an independent Academy of Theology. In this article, we present this process using original archival sources.

Keywords: Faculty of Theology, issues of organization, Church Politics, Higher Education Politics, University of Budapest

Háromnegyed évszázaddal ezelőtt, 1950 nyarán került el a Budapesti (akkor még Pázmány Péterről elnevezett) Tudományegyetem szervezetéből a római katolikus Hittudományi Kar. A Kar a legelső magyar egyetem, a Nagyszombati Jezsuita Univerzitás alapító fakultása volt, és 1635 óta annak részét képezte. Ugyanakkor helyéről és szerepéről a felvilágosodástól kezdve nemegyszer keletkezett vita a magyar politikai életben, ezért jelen tanulmányunkban ezeket a vitákat és eseményeket kívánjuk nyomon követni egészen az 1950-es kiválásig.¹

A felvilágosodástól a kiegyezésig

A Teológiai Fakultás létének megkérdőjelezésére először II. József uralkodása idején került sor. A felvilágosult uralkodó mindenáron meg kívánta reformálni a papképzést, olyan értelemben, hogy a papok valamiféle állami tisztviselőként, az állam számára hasznos és általa szükségesnek tartott ismeretekre és erkölcsre neveljék a rájuk bízottakat. A király persze nem olyan radikális megoldást választott, mint a francia forradalom jakobinusai, akik 1793-ban egyszerűen feloszlatták valamennyi korábbi francia egyetemet, bennük a teológiai karokkal.

II. József terveinek megfelelően 1783. november 27-én elrendelte az egyházmegyei szemináriumok bezárását, és helyettük három városban, Pozsonyban, Egerben és Zágráiban központi (*generalis*) szemináriumokat kellett létrehozni.² Az akkor még Budán, a várban létező Teológiai Kar így került 1784 nyarán a pozsonyi várba. Ugyan-

¹ A tanulmány alapját képezi két 1991-ben megjelent írás, amelyet most más kutatások eredményeivel egészítettünk ki: *Hittudományi fakultások és tanintézetek a XX. századi magyar egyetemeken*, szerk.: UJVÁRY Gábor, Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 13 (Budapest: ELTE, 1991), 126.

² HERMANN Egyed, *A Katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig* (München: Aurora Könyvek, 1973), 372–373.

ebben az évben a király a Budai Egyetemet Pestre költöztette, majd két év múlva módosította saját elképzelését, és 1786-ban megszüntette az egrai és zágrábi generális szemináriumokat, és azokat egyesítve Pestre költöztette. Így két év után újra működött a pesti Teológiai Kar, de mellette a pozsonyi is. Az uralkodó 1786. december 27-én úgy döntött, hogy csak a pesti fakultás az egyetem tagja, és csak ott lehet fokozatot szerezni, vagyis Pozsonyt ilyen értelemben lefokozta.³ Ez az állapot sem maradt fenn sokáig, mert II. József halála után öccse, II. Lipót újra engedélyezte az egyházmegyei szemináriumok működését, így Pestről eltávoztak a hallgatók, de az egyetemre nem tértek vissza a pozsonyi növendékek, mert az ottani generális szeminárium még 1802 nyaráig kisebb létszámmal, de folytatta tevékenységét. A korábbi gyakorlat az volt, hogy az egyházmegyék legtehetségesebb diákjaikat teljes vagy részképzésre az egyetem Teológiai Karára küldték tanulni. Ez a gyakorlat 1790 és 1805 között szünetelt, így a Pesti Egyetemen 15 éven keresztül nem működött a Hittudományi Fakultás. A visszaállítás folyamata 1802-ben kezdődött, de csak 1805. szeptember 3-án nevezték ki a Kar új tanárait, és kezdhetette meg működését.⁴

A Karnak az egyetem szervezetében elfoglalt helye 1848, majd 1867 után, a polgári átalakulás időszakában vált újra vita tárgyává. Az alapkérdés ekkor az egyetem jellege lett. Állami vagy egyházi intézmény, illetőleg van-e katolikus jellege az egyetemnek? A kérdés azért volt fontos, mert nem lehetett vitatni, hogy az egyetem 1635-ben a katolikus egyház kezdeményezésére és annak pénzből alakult meg, ugyanakkor 1780 után állami intézménnyé vált. Az egyház és állam szétválasztásának elvét képviselő politikusok ez esetben nehéz helyzetbe kerültek, mert vagy azt kellett képviselniük, hogy kerüljön ki az egyetem szervezetéből a Hittudományi Kar, vagy hogy képviselje magát abban minden történelmi felekezett.

Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter 1848-ban készített tervezetet „*A magyar egyetem alapszabályai*” címmel. A tervezet a liberalizmus alapelveinek megfelelően kimondta, hogy az egyetem állami tanintézet, amelyben „*felekezeti elnököknek helye nincs.*” Eötvös három hittudományi kar felállítását tervezte, a katolikuson kívül egyet a protestánsok és egyet a görögkeleti egyház részére.⁵ Ez utóbbit éppen a román felkelők igényeinek kielégítésére szánta. A tervezet országgyűlési vitájára már nem került sor.

Ugyanez a kérdés vetődött fel a kiegyezés után, midőn Eötvös másodszor is betölthette ugyanazt a miniszteri posztot. 1868. november 13-án tárgyalta a képviselőház az egyetem ügyét, és ismét felmerült a felekezeti jelleg kérdése. Deák Ferenc hozzászólásában kifejtette, hogy „*az Egyetem Mária Terézia idejétől kezdve kizárólag hitfelekezeti intézetnek nem tekinthető*”, de vagyona eltérő természetű részekből áll, amelyeknek

³ TÖRÖK József és LEGEZA László, *A Hittudományi Kar története* (Budapest: Mikes Kiadó, 1999), 31.

⁴ TÖRÖK és LEGEZA, *A Hittudományi Kar...*, 33; BALOGH Margit és GERGELY Jenő: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992* (Budapest: História – MTA Történettudományi Intézete, 1993), 30.

⁵ *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*, szerk. SZÖGI László (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2003), 155–158.

jogállását a klérussal folytatott tárgyalások során kell rendezni.⁶ Eötvös 1870. április 7-én benyújtott törvényjavaslatában újra elővette a három teológiai fakultás létesítésének tervét, de végül ez sem került tárgyalásra és a kérdés a továbbiakban lekerült a napirendről.

A 19–20. század fordulóján

A 19. század második felében folyamatos és jelentős támadások érték a katolikus egyházat, amelyre az egyház sokáig képtelen volt válaszolni és inkább bezárkózásba, passzív ellenállásba menekült. Poroszországban a kultúrharc során Bismarck büszkén jelentette ki: „*Nach Canossa gehen wir nicht*”, mint ezt a Bad Harzburg-i emlékmű felirata máig is tanúsítja.⁷ Franciaországban 1879-től rendkívül erős katolikusellenes mozgalom vette kezdetét, az állami iskolákból kitiltották a hitoktatást, szerzetesrendeket számoltak fel, s erőteljes szekularizáció kezdődött.⁸ 1878-ból a belga liberális kultuszminiszter egy mondatát érdemes idézni, aki kijelentette: „*A világon egy hulla fekszik, mely lezárja a haladás elől az utat, a múlt hullája, s ez a katolicizmus.*” A mondat jól érzékelteti a kor értelmiségének véleményét és azt a gögös önbizalmat, hogy mindig egy társadalmi csoportnak a privilégiuma meghatározni azt, mi a haladó és mi a reakciós, az elmaradott. Spanyolországban 1890 után egyre több egyházellenes korlátozás lépett életbe, és az 1909-es barcelonai válságban papok és apácák sorát gyilkolták meg.⁹ Természetesen nincs módunk a kor liberális közvéleményének részletes bemutatására, de talán ezek a példák is jól érzékeltetik a kor Európájának vezető ideológiai áramlatait. Marx és Engels a szocialisták számára kidolgozta a dialektikus és történelmi materializmus elméletét, emellett nagy hatást gyakorolt Charles Darwin fejlődésmélete, és mások harcos ateizmusa. Az Ernst Haeckel és Wilhelm Oswald által képviselt monizmus durván és erőteljesen támadta a kereszténység tanait, ugyancsak nagy hatást keltve, többek között Magyarországon is. A kor kedvenc irodalmi alkotása volt Ernest Renan könyve, az 1863-ban megjelent *Jézus élete*, amely Jézus isteni mivoltát tagadta az igen olvasmányosan megírt műben. A kor kihívásaira az egyház 1891-ben tudott először válaszolni, amikor XIII. Leó pápa kiadta híres „*Rerum novarum*” enciklikáját. A válaszáadás lehetősége azonban nem csillapította, hanem erősítette a kultúrharcot, az egyházellenes támadásokat, s azok az első világháborúig folyamatosan tartottak. Az új kapitalista társadalom elfordult mindentől, ami transzcendens, szakrális volt, és a növekedés, a gazdagodás

⁶ KULCSÁR Erzsébet, *Egyetemünk kérdései az országgyűlésen 1825–1944*, Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 9 (Budapest: ELTE, 1982), 22; *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*, 203.

⁷ A porosz kultúrharcra lásd: SZÁNTÓ Konrád, *A katolikus egyház története II.* (Budapest: Ecclesia, 1985), 382–384.

⁸ A franciaországi kultúrharcra: SZÁNTÓ, *A katolikus egyház története II.*, 481–483.

⁹ A kérdésre: SZÁNTÓ, *A katolikus egyház története II.*, 485.

vágya hajtotta. Egon Friedell találóan jellemezte ezt a kort: „*a pénzkeresés szinte érzéki szenvedély tárgya lett, a szerelem pedig üzleti üggyé.*”

A magyarországi kultúrharc hosszú folyamat volt, amelyből a műveltebb közvélemény legjobb esetben az 1890-es évek egyházpolitikai küzdelmeit ismeri. A liberális, majd később a szocialista irányzatok gyakorlatilag a kiegyezéstől kezdve folyamatosan támadták a magyar klérust, elsősorban a katolikus egyházat.¹⁰ Ennek megítélése összetett kérdés, hiszen mind a földbirtok és földreform kérdésében, mind pedig a munkás- és szociális kérdések kezelésében az egyház sokáig volt jogosan támadható. A hazai munkásmozgalom nyugati példák nyomán kezdettől egyházellenes volt, már az Általános Munkássegylet 1869-es tömeggyűlésén kívánták a „*papi rend eltörlését.*”¹¹ E támadások az MSZDP megalakulása után erősödtek, s a Katolikus Néppárt megalakulása után pedig, a századfordulón rendkívül durvává váltak. A tendenciát a polgári radikálisok, a szabadkőműves páholyok tovább vitték, olyan ideológiai harccá szélesítve, amelynek bizonyos írásait arcpírulás nélkül ma aligha idézhetnénk. Az MSZDP „*Csuhások*” címen röplapot adott ki, Jászi Oszkár „*fekete internacionáléről*” beszélt, Kunfi Zsigmond pedig kiadta a jelszót: „*Ki a pappal az iskolából!*”¹² 1905-ben megalakult a Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesülete, amelynek főiskolai tagozata lett az 1908-ban létrejött Galilei Kör. A Kör fontos feladatának tekintette a harcos antiklerikalizmus hirdetését. Csak a tények rögzítése kedvéért jegyezzük meg, hogy Rákosi Mátyás a Galilei Kör titkára volt egy ideig, így volt módja megtanulni későbbi egyházpolitikájának alapjait.

A kor ideológiai küzdelmei természetesen a felsőoktatásban is éreztették hatásukat, és ennek színtere elsősorban a legnagyobb befolyással és hallgatósággal rendelkező budapesti királyi magyar tudományegyetem volt. A korszak emlékezetes eseménye volt az egyetemi keresztmozgalom, amelynek részletes ismertetésére itt nincs mód, de ez talán elég jól ismert.¹³ Az esemény megmutatta az egyetemi ifjúságon belüli, egyre erősödő ellentéteket. A nagy politikai vihart kavart ügybe a rendkívül nehéz helyzetbe került teológus rektor, Rapaics Rajmund is belebukott, és lemondott tisztségéről.

A marxista történetírás a magyar egyetempolitika e korszakát, mint „*a haladó és reakciós erők küzdelmét*” jellemezte, világossá téve, hogy a haladást a Galilei Kör, a reakciót pedig a felekezeti egyesületek, különösen a Szent Imre Kör képviselte, amelyet a reakció élcsapatának tartottak. Ennek megfelelően monográfiák jelentek meg a

¹⁰ A korszak hazai kultúrharcainak kiváló összefoglalása: SALACZ Gábor, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918* (München: Auróra Könyvek, 1974), 173–197., ill. SALACZ Gábor, *A magyar kultúrharc története 1890–1895* (Bécs, 1938). Lásd még más nézőpontból GALÁNTAI József, *Egyház és politika 1890–1914* (Budapest: Kossuth Kiadó, 1960).

¹¹ SALACZ, *Egyház és állam...*, 173.

¹² Uo., 187–188.

¹³ Liberális nézőpontból: SZABÓ Miklós, „Az 1901-es egyetemi »kereszt-mozgalom«. Adalékok a magyar szélsőjobboldal előtörténetéhez”, *Történelmi Szemle* 4. sz. (1970): 483–516. Lásd még: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*, 234.

Galilei Körről,¹⁴ míg az egyéb egyesületekről szinte semmit sem lehetett tudni, levéltári anyaguk is csak hézagosan maradt meg. A Galilei Kör megalakulásakor felhívást intézett az egyetemistákhoz, amelyben így fogalmaztak:

„A felekezetiiség oltára fennen lobog, katolikus, protestáns és zsidó ifjúsági egyesületek versengve ápolják a visszavonás és türelmetlenség szellemét. Ezen súlyos viszonyok között alakult meg a Galilei Kör, hogy felvegye a harcot diákéletünk tudományos közönye, a terpeszkedő klerikalizmus és felekezeti szellem ellen.”

A fogalmazás mutatja, hogy szinte kibékíthetetlen ellentétek feszültek a magyar értelmiség tagjai között, immár több mint egy évszázaddal ezelőtt is. A két oldal között számos atrocitás is történt, ami kölcsönösen elmérgesítette a helyzetet. Érdekes, hogy a kortársak későbbi visszaemlékezéseikben már a Kör „*ateista túlbuzgalmáról*” írtak, amelynek káros következményei voltak.¹⁵

E kérdés rövid tárgyalására azért volt szükség, hogy lássuk az előzményét a Magyar Tanácsköztársaság 1919. június 17-i intézkedésének. Lukács György közoktatásügyi népbiztos ezen a napon kiadott rendeletében megszüntette a királyi magyar Tudományegyetem Hittudományi Karát.¹⁶ Azt tervezték, hogy a kar helyén egy hittudományi kutatóintézetet fognak létrehozni. Erre azonban a Tanácsköztársaság bukása miatt már nem került sor.

Trianontól 1950-ig

Már a 20. század elejétől napirenden volt Magyarországon egy önálló katolikus egyetem létesítésének gondolata. Ennek részleteit már másutt megírtuk.¹⁷ Az 1920-as évek végén egy újabb helyszínnel kapcsolatban vetődött fel egy katolikus, vagy inkább katolikus jellegű egyetem kifejlesztésének gondolata. Az akkori szeged-csanádi püspök, Glattfelder Gyula tudósításából értesülhettünk arról, hogy Klebelsberg Kunó vallás- és

¹⁴ TÖMÖRY Márta, *Új vizeken járok. A Galilei Kör története* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1960). KENDE Zsigmond, *A Galilei Kör megalakulása* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1974). CSUNDERLIK Péter, *Radi-kálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör története (1908–1919)* (Budapest: Napvilág Kiadó, 2017). CSUNDERLIK Péter, *A Galilei Kör története. Szabadgondolkodók a századelő Magyarországon (1900–1919)* (Budapest: Napvilág Kiadó, 2022).

¹⁵ Az érdekes idézet Ladányi Andor írásában olvasható Csécsy Imre visszaemlékezéséből: „[...] kár, hogy a körnek nem ugyan belső életében, de kifelé [...] a megjelenésében [...] a feltétlen vallásellenesség domborodott ki a legélesebben.” LADÁNYI ANDOR, „Az egyetemi ifjúság az 1918–1919. évi forradalmak időszakában”, In *A haladó egyetemi ifjúság mozgalmi Magyarországon 1918–1945.* szerk. SZABÓ Ágnes (Budapest: Kossuth Kiadó, 1978), 16.

¹⁶ BALOGH és GERGELY, *Egyházak az újkori Magyarországon...*, 169.

¹⁷ SZÖGI László, „Katolikus egyetemalapítási törekvések Magyarországon”, In *Hittudományi fakultások a XX. századi magyar egyetemeken*, szerk. UJVÁRY Gábor (Budapest: 1991), 10–39. és UŐ, „Katolikus egyetemalapítási törekvések Magyarországon”, *Vigilia* 35, 5. sz. (1990): 328–336.

közoktatásügyi miniszter, aki a szegedi egyetem egyik pártfogója volt, 1928 végén azzal a tervvel foglalkozott, hogy a szegedi egyetemen teológiai kart hoz létre. A miniszter és az őt támogató Glattfelder terve az volt, hogy a karon az oktatást a jezsuita rendre bízzák.¹⁸ A rend a szegedi teológiai kar létrehozását hosszú távú feladatként képzelte el, amelyet csak évek során lehet megvalósítani. Bíró Ferenc jezsuita rendfőnök 1930 februárjában a hercegprímáshoz írt levelében úgy vélte, hogy az egyház teljes joggal kérhetné a kormányzatot akár két új teológiai fakultás felállítására is, hiszen a katolikus lakosság számaránya elméletileg ezt indokolná. A rendet az ügy fontosságának tudata vezette már akkor is, amikor szegénysége ellenére filozófiai főiskolát állított fel Szegeden és a teológiáért további áldozatokra is hajlandó lett volna.

A terv azonban egyáltalán nem nyerte el Serédi Jusztinián tetszését. A hercegprímás úgy látta, hogy hiába Klebelsberg támogatása, a parlamentben a protestáns képviselők erősen elleneznék egy második katolikus teológiai kar létesítését, s ha ez meg is valósulna, később esetleg éppen a budapesti teológiai kar létét veszélyeztetné. Serédi attól tartott, hogy esetleg Szegeden összpontosulna a teológiai képzés, s akkor a budapesti „*egyetem katolikus jellegének egy szólván egyetlen emléke is eltűnne.*”

A püspökkari konferencia 1930. március 3–4-i ülésén tárgyalta az ügyet,¹⁹ s a püspökök többsége nem osztotta Serédi ismételt hangoztatott aggodalmait. Szmrecsányi Lajos egri érsek üdvözölte volna, ha a fakultás a jezsuiták vezetése alatt állna, és mellette szólt Rott Nándor veszprémi püspök is. A határozat ennek ellenére a javaslatnál jóval óvatosabb volt, s végül úgy került kiadásra, hogy „*a püspöki kar jelenlévő tagjainak többsége nem emel kifogást a szegedi teológiai fakultás létesítése ellen.*” Glattfelder, aki kérte a primást, hogy ne akadályozza meg a terv megvalósítását, nem értette Serédi félelmét, s úgy nyilatkozott, hogy

„[...] azt még sem hiszem, hogy Magyarországon a katolikus teológiai karnak a katolikus egyház által alapított egyetemtől való eltávolításától kelljen tartani, mikor két egyetemen protestáns teológiai kart tart fenn az állam. Nem hiszem, hogy jöhessen kormány, amely a magyar katolikus egyházat ennyire gyöngének tartsa.”²⁰

Mi már tudjuk, a történelem nem igazolta a csanádi püspök optimizmusát...

A csanádi püspök 1932 őszén már csak ahhoz kérte Serédi jóváhagyását, hogy a szegedi jezsuiták teológiai főiskolát szervezhessenek. Ez a főiskola a rendi generális tervei szerint később elnyerhette volna a pápai fakultás jellegét, de a szegedi egyetemhez nem lehetett köze. A primás nem emelt ez ellen kifogást, de nagyon határozottan leszögezte,

¹⁸ Esztergomi Prímási Levéltár. Serédi Cat.41. 3445/1932. alapszám.

¹⁹ *A Magyar Katolikus Püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között, I. kötet*, összeállította és bevezette BEKE Margit (München–Budapest, 1992), 310–311.

²⁰ Esztergomi Prímási Levéltár. Serédi Cat.41. 3445/1932. alapszám.

hogya a felállítandó fakultás soha, sem a szegedi, sem más hazai tudományegyetemnek része nem lehet, s azokhoz nem is kapcsolható.²¹

Glattfelder ilyen feltételek írásba foglalására nem vállalkozott, s a kérdés a továbbiakban már a magyar jezsuita rendtartomány belső ügyének számított, a gazdasági helyzet úgysem tette lehetővé új kar létesítését.

A hazai katolikus egyetemi mozgalmak történetének utolsó eseménye már az 1945 utáni koalíciós időkre esik. A húszas évek óta a magyar katolikus egyház felügyelete alatt mindössze egy világi főiskola maradt – a tanítóképző intézeteket leszámítva –, az egri érseki jogakadémia. Többi, korábbi főiskolája a tudományegyetemekbe olvadt be. Az egyház vezetése érthetően ragaszkodott az egri tanintézethez, s amikor 1946 tavaszán már komoly formában szóba került a jogakadémiák megszüntetése, olyan megoldást kerestek, amely hosszú távra biztosíthatta volna egy katolikus felsőfokú tanintézet fennmaradását. A püspöki kar 1946. március 14-i tanácskozásán vetette fel először Czapik Gyula egri érsek azt a javaslatot, hogy amennyiben az egri jogakadémia megszüntetését állami vonalon kezdeményeznék, úgy „*a püspöki kar követelje katolikus egyetem felállítását.*” Kezdetben a terv nem szolgált egyéb célt, mint az akadémia megmentését, s az önálló egyetem terve ekkor még nem került kidolgozásra. Czapik javaslatára a püspöki kar 1946. július 20-án az egri tanintézetet Magyar Katolikus Jogakadémiává nyilvánította, országos jelleggel.

1946 nyarán sikeres tárgyalásokat folytattak a minisztériummal, és elnyerték a jogakadémia fenntartásához szükséges államsegélyt. A miniszter – Keresztúry Dezső – csupán azt kérte, hogy az egyház egyelőre csak a Katolikus Főiskola elnevezést használja a nyilvánosság előtt. 1947 elején azután Czapik érsek úgy vélte, hogy teljes erővel meg lehet indítani a katolikus egyetemért folytatott mozgalmat. Az 1947. februári püspökkari értekezlet elé már olyan javaslattal állt, hogy elvben mondja ki a konferencia, hogy „[...] az Egyetem már működő katolikus jog- és államtudományi karnak egyelőre közgazdaságtudományi, valamint bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi karral való kiegészítésével Szent István Tudományegyetem néven, átmenetileg három fakultásos magyar katolikus egyetemet” létesít. Czapik szerint az 1947/48-as tanévben a jogi és a közgazdasági karokat meg lehetett volna nyitni.

A részletes tervek persze még nem készültek el, a teológiai fakultás létesítéséről – ismereteim szerint – nem volt szó, hiszen a budapesti teológiai kar fenntartásához az egyház vezetése változatlanul ragaszkodott, és a pesti egyetem tanári kara részére ilyen irányban megnyugtató nyilatkozatot tett. Annyit megállapíthatunk, hogy az egyház a bölcsészeti és közgazdasági kar megnyitásához és a jogi kar fenntartásához megfelelő szakemberekkel rendelkezett, más kérdés, hogy az egyetem működésének anyagi alapjait hogyan lehetett volna biztosítani. A fő kérdés valójában az a társadalmi politikai fejlődés volt, amelynek logikájába 1948-ban már nyilvánvalóan nem fért bele egy ilyen,

²¹ Esztergomi Prímási Levéltár. Serédi Cat.41 2969/1932. szám az előbbi alapszámnál. 1932. október 25.

egyházi befolyású egyetem létezése. Az egyházi iskolák államosítása során azután az egri érseki jogakadémia is állami kezelésbe került, majd megszűnt.

Az 1950-es levélasztás

Az egyházak és az állam között megkötött egyezmények 1948–1949-ben a teológiai karok működését közvetlenül még nem befolyásolták. Valószínűnek tartjuk, hogy azok a személyek, akik az állam részéről meghatározták az egyházakkal kapcsolatos intézkedéseket, nem voltak teljesen tisztában azzal, hogy a fakultások milyen tevékenységet folytattak. Elvakult egyházellenességükben csak azt látták, hogy minél jobban korlátozni kell tevékenységüket, elsősorban az alap- és a középfokú oktatásban. A felsőoktatás átszervezésének ideje csak egy esztendővel később kezdődött meg, és így ez is késleltette a teológiai fakultások levélasztását. A veszély szele azonban megérintette a budapesti katolikus hittudományi fakultást. A hercegprímással együtt letartóztatták Baranyai Jusztin egyetemi tanárt, a kar professzorát. Az 1949-es esztendő tapasztalatai arra intették a karokat, hogy az elkövetkező időszakban rájuk nézve is negatív változások következhetnek. Ez már 1949/50-ben bekövetkezett. 1949 végén a teljhatalomra jutott és az első koncepciók pereken túl lévő, a félelem légkörét megteremtő kommunista párt elérkezettnek látta az időt a magyar tudományos élet teljes átalakítására. Átszervezés címén a Magyar Tudományos Akadémiáról eltávolították a párt szemében megbízhatatlan tudósokat, gyakorlatilag pártirányítás alá helyezték a tudományos életet. A vallástudomány mint tudomány megszűnt az elkövetkező negyven évben a hivatalos politika szintjén.

A Révai irányította kulturális vezetés megkezdte az egyetemi önkormányzatok szétverését, és a magyar felsőoktatás szovjet mintára történő átalakítását. Az ekkor még – látszatra – megőrzött koalíciós kormányzatban a kisgazdapárti Ortutay Gyula volt a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Neki jutott a magyar felsőoktatás átalakításának feladata. A VKM élén álló vezetői kollégium 1950. január 8–10. között Balatonkenesén tartott ülésén dolgozta ki a szocialista oktatásügy feladatait az elkövetkező évekre. A hiányosan megmaradt jegyzőkönyv tanúsága szerint azzal mindenki egyetértett, hogy a felsőoktatásban erősíteni kell a marxista jellegű ideológiai képzést, elvhű szakembereket kell képezni. A célok elérése érdekében szervezeti változásokat is végre kell hajtani, egyes oktatóktól meg kell szabadulni. Fontos szempont a párthoz, az elvekhez való hűség. Természetesen növelni kell a munkás- és a parasztszármazásúak arányát, és jóval nagyobb gondot kell fordítani a műszaki szakmákra. Az értekezlet hangulatát jól mutatja Bóka László államtitkár hozzászólása: „[...] *a pedagógusoknál döntő feladat a marxizmus-leninizmus alkalmazása a pedagógiai gyakorlatban és a tanításban, nevelésben.*” Az értekezlet a felsőoktatási programot nem találta elég jónak, ezért további munkálatokra visszaadta az illetékes főosztálynak.

Az értekezleten Ortutay miniszter egy rövid hozzászólásban foglalkozott a teológiai fakultásokkal. Ezt a hozzászólást teljes terjedelmében közöljük.

„Arra is rá szeretnék mutatni általánosságban, hogy az ideológiai kérdések vitája során nem hangzott el egy kérdés. Hadd említsem meg én a teológiai fakultások kérdését. Bár a teológiai fakultások az egyetemek testében egyre inkább elszigeteltek, mégis azt hiszem helyes lesz most már az egyház és állam szétválasztásának kérdése kapcsán felvetnünk azt a gondolatot, hogy a teológiai fakultásokat átadjuk az egyházaknak. Ne az állami költségvetésben, ne az állam kezében legyen a papképzés kérdése. Emellett azonban feltétlenül meg kell találni a formát, hogy biztosítsuk az állami főfelügyeletet olyan szempontból, ahogyan biztosított pl. a hittankönyvek kérdésében, úgy, hogy államellenes izgatás, államellenes munka ne folyék. Ezt biztosítanunk kell a teológiai fakultásokkal kapcsolatban számunkra. Nem látom ezt a kérdést olyan egyszerűnek. További tárgyalásokat igényel. Feltétlenül szükségesnek tartom, hogy ez a kérdés végül valamilyen formában döntést kapjon.”²²

Ortutay esetében azon a véleményen vagyunk, hogy vagy jót, vagy semmit. Az úgynevezett társutasok közül politikai értelemben kétségtelenül az egyik legamorálisabb figura volt. Magát a leválasztást már nem ő vezényelte le, mivel 1950. február 24-én átadta helyét az ugyancsak társutas Darvas Józsefnek, de az egész folyamat szellemi előkészítője ő volt. Úgy tűnik, 1950 elején a VKM-nek még nem volt pontos, kialakult elképzelése a hittudományi fakultások sorsáról. Az eldöntött dolognak látszott, hogy vissza kell adni azokat az egyházaknak, de hogy milyen formában, még kérdéses volt. Ortutay szerint az a legfontosabb, hogy az ellenőrzést valamilyen formában megtartsák a karok felett. A felügyelet kérdése ebben az időszakban minden téren rendkívül fontos volt.

Az egyetemi főosztály – elég vegyes értékű – megmaradt iratanyagában nem találhatóak olyan iratok, amelyek a karok sorsával foglalkoznának. Csak áttételes értesüléseink vannak arról, hogy a VKM-en belül sem volt teljesen tisztázott a karok további sorsa. Szerencsénkre a Hittudományi Kar Levéltárában megmaradt az az 1950. szeptember 29-i jegyzőkönyv, amelyben Bánk József dékán részletesen beszámolt az eseményekről.²³

Bánk József a PPTE Teológiai Karának dékánja – a rendeleteknek megfelelően – 1950. május 14-én felterjesztette a következő év tanrendjét az Egyetemi Főosztálynak jóváhagyásra. Az illetékes előadó a szokásoknak megfelelően erre ráírta, hogy jóváhagyom 1950. június 2-án. Buday Árpád miniszteri titkár 1950. június 15-én az aktára vezette: „A kar kiválása az egyetemből napirenden van. A tanrend jóváhagyása nem indokolt.”²⁴

²² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Vezetői Kollégium jegyzőkönyvei 39. 1950. I. 8–10.

²³ Pázmány Péter Katolikus Egyetem (továbbiakban PPKE) Hittudományi Karának, 1950-től Római Katolikus Központi Hittudományi Akadémia tanácsülési jegyzőkönyve. PPKE Levéltára 1/a. 12. kötet 1950/51-es tanév jegyzőkönyvei.

²⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Egyetemi Főosztály Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Kar iratai. 252. doboz.

A minisztérium homályos álláspontja (ekkor már) érthetetlen. Az esztendő korábbi szakaszaiban több határozat és miniszteri válasz született, melyek szerint a hittudomány az egyetemekről kizárandó tudomány. Itt csak a doktori fokozat adományozásáról készülő új rendeletre, valamint a rendeletet bíráló állásfoglalásra adott miniszteri kívánunk utalni. Bánk József bírálatában ezt írta:

„A doktorátus szempontjából több karon igaz oly csekély követelményt állítottak fel, hogy annak komolysága felől joggal lehet alapos kétséget táplálni, főleg a disszertáció tekintetében. A budapesti Hittudományi Karon azonban egészen más a helyzet. Ide az ország különböző szemináriumaiából a legkiválóbb növendékek kerülnek, akik hat évi kemény munka után tehetnek csak doktorátust. [...] Ilyenformán nálunk a doktorátus, amely elég ritka – szigorúsága miatt – nem pusztán cím, hanem komoly tudományos minősítés. Az egyházi jog előírja, hogy magasabb és felelősségteljesebb egyházi állásokba csak azok kerülhetnek, akik a hittudományi, illetve kánonjogi doktorátusi fokkal rendelkeznek. [...] Állítólag a doktorátus engedélyezésének, illetve adományozásának joga az új egyetemi reform szellemében a Magyar Tudományos Akadémiára szállna. Erre vonatkozólag az Karunk szerény véleménye, hogyha más karokat illetően az Akadémia nyilváníthat is véleményt a doktori disszertációkról, a hittudományi értekezések felülvizsgálata tárgyában teljesen illetéktelen, mert ott senki sem képviseli a teológiai tudományszakokat.”²⁵

A fenti határozatra Darvas József miniszter által küldendő válasz fogalmazványának tanúsága szerint:

„Mint hogy a kar maga is nyilatkozik arról, hogy teológiai szakember a tudományos akadémián nincsen és a minisztériumban sincs, ez a kitétel azzal számol, hogy a doktoranduszokat politikai szempontból kívánjuk megvizsgálni – ami igaz is – és a kar ezzel ítéletet mond saját maga felett, vagyis számol azzal, hogy az általa doktorátusra javasoltak kisebb megvizsgálás után nem lesznek doktorrá avathatók.”²⁶

A durván cinikus választervezet a teológiai tudomány teljes lebecsülésére és kirekesztésének előkészítésére utal.

A végső lökést az elválasztás kimondására valószínűleg az MDP Központi Vezetőségének 1950. május 21-i ülése és a KV 1950. június 1-i határozata adta meg. A KV ülésén Révai József szokásos stílusában ostromozta a klerikális reakciót, minden baj forrá-

²⁵ PPKE Levéltára 1/a. 11. kötet 1949/50-es tanév jegyzőkönyvei 1950. március 2-i tanácsülés jegyzőkönyve.

²⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Egyetemi Főosztály Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Kar iratai. 330. doboz.

sának a katolikus egyházat állítva be. A KV általános harcot hirdetett a klerikális reakció ellen. Nem tudjuk, hogy Bánk honnan ismerte Révai szövegét, de az említett jegyzőkönyvben idézett belőle:

„[...] az egyetemeken sem lehet helye többé a teológiai-hittudományi fakultásoknak, egyrészt azért, mert a marxizmus-leninizmus világnézete alapján történő tudományos oktatás nem történhetik a teológiai oktatással azonos szervezeti keretben, másrészt azért, mert az egyetemek és főiskolák állami tanintézetek, az egyház és az állam szétválasztásából pedig logikusan következik hogy a teológiai oktatás, a papképzés kizárólag egyházi ügy és nem állami feladat.”²⁷

A dékán beszámolójából az is kiderül, hogy 1950. július 11. és augusztus 28. között négyszer tárgyaltak a minisztérium képviselőivel, de eredményt csupán az államsegély összegének csekély emelése és egy egyszeri átalakítási segély megadása ügyében tudtak elérni. A minisztérium kicsinyességére jellemző, hogy amikor a kar kérte, hogy a kar egykori dékáni hivatalában lévő bútorokat, amelyeket egykor Tóth Tihamér dékán, bizonyíthatóan a saját pénzéből vásárolt, adják ki nekik, ezt a minisztérium megtagadta.²⁸

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 23/1950. számú rendeletével az egyetemek hittudományi fakultásait leválasztották az egyetemekről és átadták az egyházaknak.²⁹ A rendelet július 1-én jelent meg a hivatalos közlönyben. Értelmezése és a rendelet végrehajtása körül rendkívül sok probléma merült fel, és ezek megoldása egész nyáron folyt, sőt még későbbi évek során is voltak gondok az anyagi kérdésekben. Az egyetemeken ekkor már nyári szünet volt, ezért az egyetemi tanácsok csak ősszel foglalkozhattak a kérdéssel. A karok vezetői a miniszterhez fordultak egyes kérdések megoldása ügyben. Bánk József dékán egy memorandumot adott be ebben a kérdésben.³⁰

²⁷ PPKÉ Levéltára 1/a. 12. kötet 1950/51-es tanév jegyzőkönyvei.

²⁸ PPKÉ Levéltára 1/b. Dékáni Hivatal iratai 1500/1849/50. sz.

²⁹ 1950. évi 23. számú törvényerejű rendelet az egyetemi hittudományi karoknak az egyházak részére való átadása tárgyában:

1. § Az Alkotmány 54. §-ában foglalt, az állam és az egyház különválasztására vonatkozó rendelkezéseknek megfelelően a budapesti, debreceni és pécsi egyetem hittudományi karát az 1949–1950. tanév végével le kell választani az egyetem szervezetéből, és további rendelkezés céljából az illetékes egyházaknak kell átadni.

2. § A jelen törvényerejű rendelet végrehajtásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik.

³⁰ A Hittudományi Kar memoranduma a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterhez a Kar leválasztásával és átadásával kapcsolatos kérdésekben.

„Karunk helyzetének megállapítására szükségesnek tartjuk a következőkre rámutatni:

1.) *A Hittudományi Karnak feladata nem a papnevelés, hanem az, hogy módot nyújtson az ország legkiválóbb papi hivatású ifjainak a teológia korszerű és haladó szellemű elsajátítására, tehát tudományos elite-képzés, amelynek vezetése nélkül nincsen művelt vallásos élet.*

2.) *A tudományos jelleget illetően a teológia korántsem merül ki a dogmák magyarázatában, hanem a vallás lélektani, történeti, társadalmi mozzanatait is vizsgálja, s a vallásos magatartást vonatkozásba hozza a kultúra különböző területeivel. E sokoldalú szemlélet a teológiát különböző tudományokkal hozza érintkezésbe, s a tudományos haladással való lépéstartásra sarkallja.*

Az egész kérdéskör lezárásaként 1950. augusztus 23-án egy meglehetősen ízléstelen, féloldalas levélben Tolnai Gábor főosztályvezető felmentette a munkavégzés alól a hittudományi karok teljes személyzetét – a dékántól a portásig bezárólag –, és rendelkezési állományba helyezte őket. Ezzel az epizóddal véget ért egy folyamat, amelyben

3.) *Az államnak sem érdeke a vallás elsőbbsége. Márpedig tudvalévő, hogy milyen veszedelmessé válhatik a babona és fanatizmus, ha a vallást nem a béke és a szeretet szolgálatába állítják, hanem igazgatásra és felforgatásra használják. Ezen a bajon nem a papság tudásának visszaállításával, hanem inkább annak emelésével lehet csak segíteni. Tudós teológus sohasem volt és nem is lehet fanatikus, mert eljárását a bölcsesség vezérli mindenek felett a szeretet, amely a békés megoldásra teszi hajlamosá.*

Meggyőződésünk szerint az elválasztásnak nem célja a Kar elsorvasztása, hanem sajátos jellegének megtartásával működésének tovább folytatása az egyház és állam elválasztása következményeképp. E szerint eme meg gondolás alapján állítjuk össze a VKM felhívására a Kar leválasztásával kapcsolatos kérdésekre javaslatainkat. Nézetünk szerint a Demokrácia érdekeit is szolgálná minden rosszindulatú híresztelésekkel szemben annak biztosítása, hogy az egyetemi színvonalon mozgó hittudomány művelésének lehetősége a változott viszonyok között is biztosítva van.

Ezzel kapcsolatosan öt részletkérdés merül fel:

I. A Kar elhelyezésének kérdése

1.) *A Kar fent jelzett céljainak biztosítására jelenlegi elhelyezkedésünk jól megfelel. Amennyiben magasabb érdekek miatt jelenlegi helyén nem maradhatna, akkor az egyetemi templommal kapcsolódó V. ker. Prohászka O. u. 5-7.sz. alatt lévő Központi Papnevelő Intézettel kapcsolatban annak alkalmas kibővítésével lehetne az új elhelyezkedésről gondoskodni.*

2.) *Ha a lehetőség bármilyen oknál fogva nem volna megvalósítható, kérjük a Kormányzatot, hogy az esetre szükségleteinknek megfelelő és a Kar sajátos jellegét figyelembe vevő önálló épületet bocsásson a Kar rendelkezésére.*

II. Dologi kérdések [...]

Épp úgy szükség van az említett helyiségeknek karbantartásra, fűtésére és világítására, továbbá ezek megfelelő berendezésére, amely történhetik esetleg a Kar eddigi berendezéseinek átadásával.

Ugyancsak feltétlenül szükséges és a tudományos működéshez elengedhetetlen a Kari Könyvtár és az egyes katedrák mellett szervezett könyvtárak állományának átadása, mégpedig lehetőleg könyvvállományokkal együtt. Eme könyvek túlnyomó része volt professzorok és egyéb egyházi személyek adományából ered és csak kisebb részében származik állami dotációból. Szükségesek továbbá az irodai felszerelések (dékáni hivatal, tanács-terem, tanári dolgozók, szemináriumi berendezések), melyekkel jelenleg rendelkeznek. Ezek nagy része szintén adományból származik. Fontos továbbá a Kar levéltárának és anyakönyveinek átadása is.

III. Személyi kérdések

A Hittudományi Karnak 32 esztendeje, tehát 1913-tól 12 rendes tanszéke van. A VKM 1949. november 24-én történt rendelkezése a tanszékek számát ideiglenesen 9-re korlátozta, melyeket 8 rendes és tanszéki jogú intézeti tanár lát el. Ez a helyzet félévi tapasztalat után is tarthatatlannak bizonyult. Ezért a legszűkebbre szabott keretek között is a Karnak feltétlenül szüksége van 10 rendes tanszékre, továbbá 1 adminisztratív előadóra és 1 bivatalségédre.

Az állam a tanárok illetve alkalmazottak illetményét a jelenlegi mértékben államsegély formájában továbbra is folyósítaná a nyugdíjigény fenntartásával.

IV. Az egyetem keretén kívül működő Hittudományi Kar jellegének kérdése

1.) *Mintbogy Népköztársaságunk Elnöki Tanácsa 1950. évi 23. sz. tv. rendelkezéssel a Hittudományi Karnak csak leválasztásáról és az illetékes egyháznak való átadásáról, nem pedig annak megszüntetéséről intézkedik, nyilvánvaló, hogy mint egyházi facultas, továbbra is fennáll, amelynek neve: »BUDAPESTI PÁZMÁNY PÉTER HITTUDOMÁNYI KAR«*

2.) *A tanárok kinevezése a Kar eddigi autonómiájának megfelelően, annak előterjesztésére, illetve jelölése alapján az illetékes egyházi főhatóság útján történik.*

a magyar állam számúzta a teológiai tudományokat a magyar felsőoktatásból. A karok vezetői fájó szívvel vettek búcsút ősi universitásaiktól.³¹

Magára a megállapodás tényleges aláírására 1950. augusztus 30-án került sor. Az időzítés egyértelmű volt. Ezen a napon délelőtt 11 órakor írta alá a parlamentben Grösz József kalocsai érsek a magyar állam és a Magyar Katolikus Egyház közötti megállapodást, utolsóként a történelmi egyházak közül. Ezután délután fél négykor már a Központi Szemináriumban írta alá ugyancsak Grösz József a Hittudományi Kar leválasztásáról szóló megállapodást. Jellemző, hogy két tisztviselő hozta el a miniszter által már aláírt szerződést, Darvas József nem vette a fáradságot, hogy személyesen írja alá azt.

A leválasztás fogadtatásáról viszonylag sok forrást találunk a Hittudományi Kar Levéltárában. Amikor a dékán volt növendékeket fogadott, azok együttérzésére ezt válaszolta: „*sedes domiciliumque Facultatis mutatur, sed spiritus non mutatur.*”³² Hamvas András püspök, aki elnökölt a szeptember 26-i tanácsülésen, a következőket mondta:

3.) *A tanárok mind a jelenleg szolgálatban lévők, mind pedig a később kinevezettek az egyetemi tanári címet viselik.*

4.) *Tekintettel a Kar tudományos hivatására, a Hittudományi Kar tagjai az Egyetemi és a Közkönyvtáraknak használatában más egyetemi tanárokkal egyenlő elbírálásban részesülnek.*

5.) *A Kar a jövőhagyott tanulmányi szabályzat alapján továbbra is megszakítás nélkül adományozza az egyetemi fokozatokat és teológiai doktorokat avat. Erre elengedhetetlenül szüksége van, mivel az egyházi törvénykönyv szorgalmazza, hogy magasabb egyházi állásokat lehetőleg teológiai doktorok töltsenek be. A teológiai doktorátus adományozására azért is szükség van, mert külföldi egyetemekkel ezen a téren is fenn kell tartani viszonyossági helyzetüket. (Nosztrifikálás, stb.)*

V. *A teológia tudományos művelésének kérdése*

A Kar felhasználja ezt az alkalmat, hogy a Kormányzat figyelmét felhívja annak szükségességére, hogy hazánkban a hittudományi irodalom publikálása biztosítottassék. Ezt részben könyvek közreadásával, részben tudományos folyóiratok kiadásával lehetne előmozdítani. A Kar véleménye szerint ez a külföld felé is dokumentálná, hogy Magyarország nem marad el ezen a téren se, a Szovjetunió, sem a többi népi demokrácia országai mögött.

Mindezek alapján a Hittudományi Kar szükségesnek és feltétlenül elengedhetetlennek tartja, hogy a főváros területén találjon elhelyezést, ahol a nélkülözhetetlen tudományos intézetek és könyvtárak rendelkezésre állnak. Budapest, 1950. július hó 12-én a Hittudományi Kar nevében Dr. Bánk József dékán”

³¹ A dékán búcsúzó levele a rektorhoz:

MAGNIFICE DOMINE RECTOR!

Sajátmagam és a prodekán kollégám nevében is hálásan köszönöm a szíves figyelmet, amellyel az utolsó búcsúzó tanácsülésre meghívni méltóztatott. Örömmel vártuk is az alkalmat, hogy a kedves Tanácsstagokkal még egyszer együtt lehessünk, de mivel éppen a mai napon kaptuk kézhez azonnali hatállyal való felmentésünket, úgy éreztük, hogy egyrészt nincs jogunk tanácsülésen részt venni, másrészt nem akartuk az ülés után szokásos baráti együttes kedélyes hangulatát sem befolyásolni. Nem mulasztjuk el azonban ezt az alkalmat, hogy hálás köszönetet ne mondjunk azért a kollegiális és mindig megértő, meleg szeretetért, amelyet mind magnificenciádd, mind pedig a többi Tanácsstag részéről állandóan tapasztaltunk. A jövőben is a legnagyobb szeretettel és nagyrabecsüléssel emlékezünk majd vissza az együtt töltött munkás évekre. Fogadja Magnificenciádd őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Budapest, 1950. évi augusztus hó 25-én Bánk József

³² PPKÉ Levéltár 1/a. 12. kötet 1950/51-es tanév jegyzőkönyvei.

„Amikor a Pázmány Péter alapította Tudományegyetem köréből a teológiai fakultás kiválik és Hittudományi Akadémia néven folytatja működését, felmerül a kérdés, vajon-e címet joggal viseli-e főiskolánk és nem éppen azért kellett-e kiválnia a Tudományegyetem keretéből, mert a tudományok képviselői vonatkoznak őt egyenrangú testvérnek elismerni, miért is az Egyház és Állam szétválasztásának alkalmát felhasználják a tőle való szabadulásra?”

Úgy véljük, e kérdés feltétele igen jogos volt, mert tudjuk, hogy 19. század végétől kezdve igen sokan voltak, akik megkérdőjelezték a teológia tudományos jellegét, s ilyen vélemények napjainkban is vannak. A jegyzőkönyvben itt Hamvas érdekes fejtegetését olvashatjuk a tudomány értelmezéséről, ami meghaladja e cikk kereteit. Végző konklúziója szerint:

„A Hittudományi Akadémia tehát méltán viseli címében a tudományos jelzőt. Az a körülmény, hogy az egyetem falai közül kívül kerültünk, semmikép se támassa bennünk az alsóbbrendűség érzetét. Ketteler³³ annak idején önként választotta el teológiai fakultását a porosz állami egyetemtől. Franciaországban Consalvi bíboros³⁴ a napóleoni konkordátum megkötése alkalmával a teológiai fakultások függetlensége mellett foglalt állást és ez a körülmény a francia hittudomány fellendülését legkevésbé sem csökkentette. Viszont az is igaz, hogy ugyanakkor az egyház katolikus egyetemek alakításával tanúsította nagy érdeklődését a tudományok egyetemessége iránt. [...] A római katolikus Központi Hittudományi Akadémia maradjon a teológiai tudománynak továbbra is magyar fellegvára. Tudós tanárok tanítsák a növendékpapságot tudományos igazságokra, de neveljék egyúttal tudományos gondolkodásra is, és vezessék be őket a tudományos munkába.”³⁵

1990-ben felmerült az a kérdés, hogy a teológiai karok esetleg visszatérhetnének az egykori egyetemek szervezetébe. Jómagam³⁶ ekkor az egyházi felsőoktatás referense voltam a minisztériumban és részt vettem ilyen egyeztetéseken. A budapesti, azaz az Eötvös Loránd Tudományegyetem esetében ugyanaz a kérdés merült fel, ami már 1848-ban is. Csak katolikus teológiai kar visszavétele nem volt elképzelhető, azaz akár

³³ Wilhelm Emmanuel Ketteler (1811–1877) mainzi püspök, a német keresztényszocializmus egyik megszervezője. A bismarcki kultúrharc idején a katolikus önkormányzatiság eszméjét képviselte. Aktívan szembehelyezkedett a katolikusellenes törvényekkel.

³⁴ Hercules Consalvi (1757–1824) bíboros pápai államtitkár VII. Pius pápa képviselőjeként a Franciaországgal megkötendő konkordátum egyik tárgyalója.

³⁵ PPKÉ Levéltár 1/a. 12. kötet 1950/51-es tanév jegyzőkönyvei.

³⁶ Szögi László volt.

négy teológiai fakultást kellett volna létesíteni.³⁷ Ez azonban kivihetetlen volt, ráadásul valamennyi történelmi felekezet képviselői ekkor már úgy nyilatkoztak, hogy inkább megtartják intézményeik függetlenségét.

³⁷ Római és görögkatolikus, református, evangélikus és izraelita.